

STATUTUL EPISTEMOLOGIC AL PEDAGOGIEI

Ionuț BULGARU*Universitatea din Pitești, România*

From the methodical point of view, Emile Durkheim states that it is important to overgo the confusion that exists in practitioners' minds, but also in theoreticians' between education and pedagogy, between pedagogy and education. This is the cause of considering him a sociological and epistemological personality, remarkable in the conditions of the beginning of the XX century, even if the solutions and responses were frequently incomplete and disputable.

Vom încerca să valorificăm acumulările teoretice și metodologice realizate în definirea și analiza educației în spiritul pedagogiei sociale și al paradigmei sociocentriste promovată de Emile Durkheim. Relația dintre educație și pedagogie va fi analizată din perspectivă epistemologică, pentru a evidenția statutul pedagogiei de potențială știință a educației. Cu alte cuvinte, relația educație–pedagogie este propusă ca reper important pentru înțelegerea statutului epistemologic al pedagogiei.

Obiectivele pe care le vom urmări au în vedere:

- 1) cercetarea statutului social pe care ar putea să-l aibă pedagogia în calitatea sa de știință a educației, discutabilă după E.Durkheim, care o considera mai mult artă sau „știință practică”;
- 2) dezvoltarea relațiilor dintre pedagogie și alte „discipline ajutătoare” la care E.Durkheim face trimitere special pentru a consolida statutul pedagogiei (istoria învățământului sau a sistemelor de educație; istoria doctrinelor pedagogice, sociologia, psihologia generală, psihologia copilului, psihologia colectivă sau psihologia socială);
- 3) identificarea rolurilor specifice pe care unele „discipline ajutătoare” le îndeplinesc pentru ridicarea statutului pedagogiei:
 - a) rolul de stimulent în descoperirea și avansarea scopurilor educației (rol fundamental îndeplinit de sociologie);
 - b) rolul de descoperire și exersare a mijloacelor educației (rol îndeplinit de psihologie, în general și prin toate ramurile sale);
 - c) rolul de model de evoluție (oferit de istoria învățământului și de istoria gândirii pedagogice);
 - d) rolul eticii în dezvoltarea unei ramuri importante a pedagogiei, și anume, teoria educației morale.

Dintre aceste patru „discipline ajutătoare” un rol major revine istoriei învățământului și gândirii pedagogice, la care ne vom referi în mod special.

Statutul pedagogiei este analizat de Emile Durkheim în subcapitolul II al cărții „Educație și sociologie”, intitulat „Natura și metoda pedagogiei”. Textul respectiv a fost publicat mai întâi sub denumirea de *Pedagogie* în „Nouveau dictionnaire de pedagogie et d’instruction primaire” coordonat de F.Buisson. Este același „Dicționar” editat de Editura Hachette, Paris, 1911, [1], în care Emile Durkheim a publicat și termenul *educație*, la care ne-am referit în capitolul anterior.

Relația dintre educație și pedagogie constituie pentru Emile Durkheim premisa rezolvării problemei statutului social și epistemologic al unei „științe despre educație”. Este sau poate fi pedagogia o asemenea „știință despre educație”?

În plan metodologic, Emile Durkheim consideră necesară depășirea confuziei care există în mintea practicienilor, dar și a teoreticienilor, între pedagogie și educație, între educație și pedagogie. Aceasta este premisa analizei sale dominată de un spirit epistemologic, cu accente sociologizante, remarcabil, totuși, în condițiile începutului de secol XX, dominat de tendințe de pedagogizare și psihologizare a educației. Aprecierile la adresa lui Durkheim rămân valabile, chiar dacă soluțiile și răspunsurile avansate vor fi deseori discutabile și incomplete.

Confuzia între pedagogie și educație și rezolvarea ei în termeni epistemologici adecvați ridică problema clarificării raportului dintre teorie și practică în domeniul științelor sociale și umane. Contradicția constă în faptul că educația trimite la o practică socială destul de extinsă, în timp ce pedagogia este o teorie încă neconfirmată pe baza unor criterii de validitate științifică. De aceea practica educației, atât de importantă în plan social, nu beneficiază încă de un îndrumar teoretic și metodologic pe măsura misiunii și funcțiilor sale sociale.

Pe de o parte, remarcă E.Durkheim, educația este „acțiunea permanentă și generală exercitată asupra copiilor de către părinți și educatori”. Pe de altă parte, pedagogia ne oferă imaginea unui discurs unitar; ea include diferite „teorii care sunt moduri de a concepe educația, nu moduri de a o practica” [2].

Problema de fond este următoarea: cum poate deveni educația, fapt social de mărime și complexitate excepționale, obiect al unei științe specializate în studiul său? Deocamdată, observa E.Durkheim, „educația nu este decât materia pedagogiei”. Pentru a transforma educația în „obiectul unei discipline științifice”, pedagogia trebuie să îndeplinească următoarele condiții de ordin epistemologic:

- 1) să-și orienteze științific cercetările asupra educației;
- 2) să urmărească legăturile dintre faptele sociale implicate în educație, astfel încât educația „să prezinte o suficientă omogenitate” (altfel, ne avertizează E.Durkheim, când vorbim despre educație ne referim la fapte diferite);
- 3) să studieze aceste fapte sociale caracteristice educației „pentru a le cunoaște dezinteresat” evitând orice formă de partizanat sau de ideologie, după cum se exprimă E.Durkheim; rolul pedagogiei ca știință „este să prezinte această calitate a educației nu să o judece” [2].

Cauza nedobândirii statutului de știință, în cazul pedagogiei nu se află în obiectul cercetării – educația, ci în lipsa unei teorii și metodologii adecvate. Astfel, „nu există nici o piedică pentru ca educația să nu ajungă obiect de cercetare”. Sunt subliniate două argumente în favoarea educației ca obiect de studiu al științei:

- a) se manifestă ca „o sumă de politici, norme, obiceiuri care nu sunt întâmplătoare, ci sunt adevărate instituții sociale”;
- b) „practicile educației, oricât s-ar deosebi unele de altele au un caracter esențial comun – toate se nasc din acțiunea exercitată de o generație asupra generației următoare în vederea adaptării la mediul social în care este chemată să trăiască”.

Neafirmarea pedagogiei ca știință a educației „rezultă din neînțelegerea educației ca ansamblu unitar de fapte sociale cu caracter obiectiv”, la care se adaugă tendința de psihologizare a educației. Respectiva știință ar fi trebuit să ducă la evitarea oricărui subiectivism, la înțelegerea faptului că normele (și) în educație nu sunt subiective, ci „ne sunt impuse de mediul social în care trăim”. Mai mult decât atât, observă E.Durkheim, normele pedagogiei „sunt adevărate instituții sociale” [2, p.52].

O altă dificultate majoră care apare în calea constituirii pedagogiei ca știință rezultă din situația istorică a faptelor sociale întâlnite în domeniul educației. Astfel, în dinamica evoluției lor, faptele pedagogice pot fi incluse în „tipuri generice de educație care corespund diferitelor tipuri de societăți” [2, p.53].

Incursiunea istorică pe care ne-o propune E.Durkheim face trimitere la două „tipuri generice de educație”, corespunzătoare primelor tipuri de formațiuni sociale [2, p.53, 54]:

- 1) educația în comuna primitivă – este difuză, cu pronunțat caracter moral-religios, dar cu deschidere spre „primele forme rudimentare ale științei” (cosmologie, astronomie, matematică) legate însă de cerințele religioase;
- 2) educația în antichitate – este influențată de intervenția statului, implicat în practica religioasă și pedagogică; ea reflectă evoluția științei orientată nu doar spre speculație, ci și spre acțiune, cu tendințe laice.

Cea mai însemnată contribuție a lui Emile Durkheim este cea legată de efortul întreprins pentru a explica noțiunea de „sistem de educație”. Este o noțiune fundamentală construită ca teoretician pe care apoi el o va asocia cu noțiunea operațională de sistem școlar (de educație sau de învățământ). Ambele noțiuni sunt supuse analizei dintr-o perspectivă epistemologică, necesară pentru a putea răspunde la întrebarea dacă pedagogia poate fi considerată o știință.

Noțiunea de sistem de educație este construită de E.Durkheim în vederea clarificării a două probleme care au legătură intrinsecă, directă cu statutul pedagogiei:

- 1) cum poate fi explicată geneza și evoluția sistemelor de educație;
- 2) cum poate fi explicată funcționarea sistemelor de educație în diferite situații și contexte istorice.

La prima întrebare E.Durkheim face trimitere la metoda „descrierii faptelor”. La cea de a doua răspunsul este mai complicat, deoarece presupune căutarea cauzelor unor fapte pedagogice și determinarea efectelor acestora. În acest fel, statutul de știință al pedagogiei se află din nou în impas. Aceasta deoarece și din perspectivă istorică se constată o ruptură între teorie și practică.

E.Durkheim nu are încredere în capacitatea de teoretizare a pedagogiei care nu reușește să valorifice practicile trecute, fiind mereu în situația de a construi un nou sistem, de a începe mereu „ceva cu totul nou”. Considerăm că observația lui E.Durkheim este justă și chiar actuală, dacă ne gândim la eșecurile repetate ale unor reforme școlare de-a lungul istoriei învățământului, reforme care, pe de o parte, nu au beneficiat de un fundament teoretic solid, iar pe de altă parte, nu au realizat o raportare corectă la reușitele și nereușitele trecutului (bazându-se mai mult pe critica absolută a trecutului).

Argumentele pe care le-a acumulat E.Durkheim nu sunt în favoarea unui răspuns pozitiv la întrebarea referitoare la statutul de știință al pedagogiei. Nu sunt îndeplinite condițiile de ordin ontologic și metodologic; pedagogia nu are un obiect unitar de cercetare și nici o metodă care să-i permită să controleze diversitatea faptelor pedagogice; în plus este adus și argumentul de natură istorică. De aceea E.Durkheim consideră că pedagogia nu poate fi considerată știință a educației, ci doar artă a educației. Aceasta deoarece pedagogia este mai mult asemănătoare cu arta decât cu știința care presupune o teorie și o metodologie proprie a domeniului cercetat.

E.Durkheim are în vedere faptul că pedagogia în calitate de „artă” vizează „tot ceea ce este practică pură, fără teorie” [2, p.55]. Demersul său practic, tipul său de activitate practică nu trebuie confundate cu domeniul și activitatea de tip teoretic. Cu toate acestea, E.Durkheim încearcă să descopere statutul de excepție al pedagogiei care nu trebuie să renunțe cu totul la aspirația sa spre științificitate.

Scepticismul lui E.Durkheim în legătură cu posibilitatea pedagogiei de a deveni știință are o dublă motivație: pe de o parte, este neîncrederea în „teoria pedagogică”; pe de altă parte, este incapacitatea de stăpânire metodologică a practicii care este formată din numeroase „fapte sociale pedagogice”. Neîncrederea în resursele practice ale teoriei pedagogice este exprimată în termeni categorici cu exemplificări din istoria gândirii pedagogice „Rousseau ar fi fost cu siguranță tot așa de slab și ca ministru, și ca educator”.

În esență, E.Durkheim are tendința de a separa teoria de practica educației, cu neîncredere în resursele teoretice ale pedagogiei. Dar așa cum aminteam, el caută o soluție intermediară între teorie și practică. Pedagogia este capabilă de construirea unei „teorii normative”. Această teorie are „scopul de a stabili valoarea” acțiunilor educative la modul ideal (definind acțiunea „așa cum ar trebui să fie”). Efortul său „constă în combinații de idei, nu în combinații de acte”; prin aceasta „se apropie de știință”. Ea oferă însă doar „norme de acțiune și prin aceasta se apropie de artă” (arta educației fiind la fel ca arta medicală sau arta politicii).

Concluzia la care ajunge E.Durkheim este exprimată într-o formulă de compromis metodologic – „pedagogia este o teorie practică”. Nu este știință, deoarece „nu studiază în mod științific sistemele de educație, speculând asupra acestora cu scopul de a oferi activității educatorului ideile călăuzitoare”. Practic, E.Durkheim refuză pedagogiei statutul de știință în numele viziunii sale despre știință, care studiază doar faptele obiective, externe, nu și faptele subiective care se referă, de exemplu, la „scopurile” care călăuzesc sistemele și practicile educative.

De ce pedagogia nu poate fi considerată totuși, cel puțin, pretendentă la o teorie științifică despre educație? În viziunea lui E.Durkheim ea poate fi confirmată doar ca „știință practică”. Dar și la acest nivel trebuie să realizeze o condiție fundamentală. Astfel, „o teorie practică este posibilă și legitimă atunci când ea se poate sprijini pe o știință constituită și necontestată” [2, p.56].

La acest nivel este ridicată o altă problemă fundamentală – cea a relației pedagogiei cu alte științe. Această relație este unilateralizată de E.Durkheim în măsura în care el consideră că pedagogia trebuie să se raporteze la alte științe „din care ea își extrage noțiunile fundamentale”.

În opinia noastră o asemenea perspectivă blochează orice posibilitate de evoluție a pedagogiei ca știință autonomă, cu domeniu specific de cunoaștere și acțiune. Tendința de marginalizare poate fi considerată de actualitate în măsura în care pedagogia nu și-a consolidat nici astăzi, în totalitate, nucleul epistemic tare, fiind prea ușor deschisă spre preluarea necondiționată a unor concepte din alte științe (management, teoria comunicării, psihologie, economie, istorie etc.). Revenind la demonstrația făcută de E.Durkheim, să reținem concluzia sa finală: „știința educației nu există decât ca proiect”.

Apreciem faptul că E.Durkheim dă afirmației sale un caracter deschis care incită noi cercetări. De altfel, chiar analizele sale de tip interdisciplinar, deși sunt unilateralizate, oferă sugestii în favoarea realizării proiectului de transformare a pedagogiei în știință a educației.

Bibliografie:

1. Buisson F. Nouveau dictionnaire de pedagogie et d'instruction primar. - Paris: Hachette, 1911.
2. Durkheim E. Educație și sociologie. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 1980.
3. Durkheim E. Evoluția pedagogiei în Franța. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 1972.
4. Lallement M. Istoria sociologiei de la origini până la Weber, de la Parsons până la contemporani / Tradusă din limba franceză de Conceatu M. Editura Antet, 2004.
5. Păun E. Concepția sociopedagogică a lui Emile Durkheim. - În: Durkheim E. Educație și sociologie. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 1980.
6. Stanciu I.Gh. Școala și doctrinele pedagogice în secolul XX. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 1995.

Prezentat la 07.12.2007